

Demirci Mehmet Efe (1883-1961)

Demirci Mehmet Efe, Yunan birliklerinin 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgali ile başlayan süreçte, Kuva-yı Milliye bünyesinde faaliyet gösteren çete reislerinin en önemlilerinden biridir.

1883 tarihinde Nazilli'nin Pirlibey köyünde Demirci Süleyman Efendi ve Ayşe Hanım'ın en büyük çocukları olarak dünyaya gelmiştir. Medrese hayatını tamamlayamadığı için okumayı bildiği halde, yazmayı bilmemektedir. Babası kendi sanatı olan demirciliğe başlatmak istediysede bunda başarılı olamamıştır. Ava meraklı olan Mehmet çocukluk ve gençlik dönemlerinin çoğunu av yaparak geçirmiştir. Babasının demircilikle uğraşması ve bu isimle tanınması nedeniyle halk arasında "Demirci" lakabıyla bilinmiştir. Demirci Mehmet Efe'nin İzmir'de 17. Kolordu'ya bağlı 5. Depo Alayı'nda askerliğini yaptığı sırada komutanı olan bir Ermeni Yüzbaşı'dan dayak yemesi sonrası firar ederek çetecilik hayatına adım atmıştır. Demirci Mehmet Efe, askerlik yaptığı dönemde Nazilli'de bir meyhanede bir kavgaya karışmıştır. İlk cinayetini de bu dönemde işlemiş ve firar etmiştir. 6 ay kadar da müezzinlik yapmış, en sonunda da Ödemişli "Gökdeli" isimli bir çete reisinin emrine girerek Milli Mücadele yıllarına kadar sürecek olan kesintisiz çetecilik hayatına başlamıştır.

Demirci Mehmet Çakırcalı ve Yanık Efe'nin kızanları arasında da bulunmuş zekası, cesareti ve gözüpekliliği sayesinde çete içinde konumunu yükselterek kızanlıktan efeliğe kadar yükselmiştir. Güvenlik ve asayiş'in bozulduğu I. Dünya savaşı ve mütareke yıllarında, Aydın, Ödemiş, Denizli dağlarında kendi zeybek çetesi ile gerçekleştirdiği eylemlerle hükümet güçlerine zor anlar yaşatmış olan Demirci Mehmet Efe Tavas baskını ile tanınmıştır. Bu süre boyunca kalabalık çetesiyle dağlarda eşkıyalık yaparken sık sık bölgenin diğer Rum eşkıya çeteleriyle de mücadele içinde olmuştur.

Mütareke imzalandığında Batı Anadolu'da dağlarda dolaşan çetelerden biri de Demirci Mehmed çetesi idi. Milli Mücadele yıllarında adından sıkça söz ettirecek olan çete, daha önce birçok vukuat işlemişse de ele geçirilememişti. Eşkıyalığın ortadan kaldırılması amacıyla 30 Mart'ta Nazilli'de oluşturulan Nasihat Heyeti kaza dâhilinde eşkıyalık yapan çetelere teslim olmaları için gerekli nasihat ve telkinlerde bulunmuştu. Demirci çetesi ve Ortakçılı Mehmet Efendi çetesi de bütün çete üyeleriyle birlikte teslim olacaklarını bildirmelerine karşın son anda vazgeçmişler, jandarma müfrezeleriyle girdikleri çatışmanın ardından tekrar dağa çıkmışlardı. İzmir'in işgali sonrası geçen 3 aylık süreçte Demirci Mehmet Efe çetesi bütün uğraşlara rağmen bir türlü ele geçirilememiştir.

Demirci Mehmet Efe'nin Hükümetten çetesi ve kendisiyle ilgili af beklentisi nedeniyle Kuva-yı Milliye hareketine sempati duysa da katılımı karşılıklı güven sorunu nedeniyle zaman almıştır. İzmir'in işgalinden beri yaşanan gelişmeleri yakından takip eden, bilgi sahibi olan Demirci Mehmet Efe, 18-19 Mayıs 1919 akşamı Nazilli'nin Pirlibey ve Uzgur köyleri arasındaki Sünnetçi Durmuş Ali'ye ait çiftlik evinde Cevat Sökmensüer, Küçük Yusuf Bey, Hacı Hilmizade Yusuf Bey'in talebi ve çabası sonucu Kuva-yı Milliye'ye katılma konusunda ikna olmuştur. Daha sonra görüştüğü Galip Hoca (Celal Bayar) ve Rauf Bey'in (Orbay) telkinleri de Milli Mücadele'ye katılma sürecini hızlandırmıştır.

İzmir'in işgali Yunan birliklerinin ilerleyişi, bölgede Müslüman Türk halkına zulmü, İstanbul hükümetinin kayıtsızlığı, başta Yörük Ali Efe olmak üzere kimi çetelerin Kuva-yı Milliye'ye katılarak gerçekleştirdikleri Malgaç ve Erbeyli baskınları gibi gelişmeler, Demirci Mehmet Efe'nin Kuva-yı Milliye'ye katılması üzerinde etki yapmıştır. Demirci Mehmet Efe, farklı yorumlara neden olan Bozdoğan ve Karacasu baskınları ile o tarihlerde Milli Mücadele'yi takip ettiğini belli etmiş, fakat mücadelenin dışında kalarak yarattığı korku ve endişe ile dikkat çekmeye başlamıştır. İzmir'in

işgali sonrası Nazilli Jandarma Komutanı Nuri Bey'i köyüne davet ederek gelişmeler hakkında bilgi almış, Nuri Bey'in kendisini mücadeleye davetine, hazırlığını yapar yapmaz katılacağını belirtmiştir. Demirci Mehmet Efe önce işgaller karşısında birliklerinden ayrılıp çekilmekte olan askerlerin silahlarını alarak işe başlamış, ardından iane ve işeyi meşru yollarla karşılayamayacağını anladığında Bozdoğan kasabasını basarak kasabadaki mahkumları maiyetine almış, jandarmanın silahlarına da el koymuştu. Yunanlıların 19/20 Haziran 1919 tarihinde Nazilli'yi boşaltmaları sonrası kasabada yaşanan yağma olayını Sarayköy müfrezesi komutanı İsmail Hakkı Bey ile birlikte durdurmuştur. Bu hareketi sonrası Nazilli- Bozdoğan- Karacasu hattında faaliyetlerine devam etmiştir. Karacasu'da asayiş ve güvenin kaybolması nedeniyle Karacasu Belediye Başkanı, Müftü ve halkın ileri gelenleri kasabayı saldırılardan koruyabilmek amacıyla hükümete değil, Demirci Mehmet Efe'ye müracaat etmişlerdir. Demirci Mehmet Efe'de Denizli Mutasarrıfı Faik Bey'in aracılığı ile bölgenin asayiş ve güvenliğini sağlaması karşılığında arkadaşlarıyla kendisinin affını talep etmiştir. Haziran 1919 sonlarında başta Hacı Süleyman Efendi olmak üzere Nazilli'de mücadelenin önde gelen isimleri Demirci Mehmet Efe'ye mektupla müracaat ederek Kuva-yı Milliye'ye katılması yönünde davet etmişlerdir. Mücadele için yeterince kuvvete sahip olan Demirci Mehmet Efe, "*hükümete olan güven*" problemini kendisini mücadeleye davet eden Hacı Süleyman Efendi'nin oğlunu, Nazilli'nin önde gelen eşrafını bir süre için rehin alarak aşmaya çalışmıştır.

Demirci Mehmet Efe'nin cepheye katılımı ise Tire üzerinden Beydağ'a inmek üzere hareket eden Yunan birliklerine sağ kolu Sökeli Ali Efe'nin müfrezesinin Üç yol mevkiinde karşı koyduğu 3 Temmuz 1919 tarihidir. Kuva-yı Milliye'nin Umurlu'da toplandığı 11 Temmuz 1919'da ise Demirci Mehmet Efe Sökeli Ali Efe, Zurnacı Ali Efe, Rumelili Yaşar ve 2000 kişilik kuvvetiyle katılmıştır. 1919 Temmuz'unda 1894-1898 doğumluların silahaltına alınmasıyla Aydın Cephesinde Demirci Mehmet Efe komutasında "Milli Menderes Alayı" kurulurken, bu alayın dağ taburunu Yörük Ali Efe'ye ait kuvvetler oluşturmuştur. Bu dağ taburu daha sonra Alay haline getirilmiştir. Demirci Mehmet Efe, Köşk'te oluşturulması gereken teşkilatlanma için kendisine yardımcı olacak olan ekibini de hazır bulmuştur. Demirci Mehmet Efe'nin, 1919 senesi Temmuz ayı başlarında Nazilli'de yüze inmesiyle başlayıp Haziran 1920 sonlarına doğru Yunanlıların saldırısıyla sona erecek Aydın Cephesi Komutanlığı dönemi, yaşamında dönüm noktası olmuş, kanun kaçağı iken kanun uygulayıcısı konumuna gelmiştir.

Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da İzmir'le başlayan işgal hareketi, Kuva-yı Milliye'nin direnişi üzerine Umurlu'da durmuştur. Yunan işgalinin durmasıyla birlikte Aydın Kuvâ-yı Milliyesi bir teşkilatlanma içerisine girmiştir. Kuva-yı Milliye güçlerinin giderek artan sayısı karşısında cephenin sevk ve idaresi için yeni düzenlemeler yapılmasına karar verilmiştir. Son düzenlemeler ile cephede baş gösteren en büyük sorunlardan biri Yörük Ali Efe ve Demirci Mehmet Efe arasında ortaya çıkan iktidar çekişmesi olmuştur. Bu kavgayı körükleyen Köşk cephesine geldikten sonra her geçen gün cephenin kontrolünü ele geçiren Demirci Mehmet Efe'nin tutumu olmuştur. Demirci Mehmet Efe'nin Köşk cephesine gelir gelmez hâkimiyeti eline alması Yörük Ali ve taraftarlarını rahatsız etmişti. Önceden gelen husumetlerin de etkisiyle iki Efe birbirlerine karşı daha çekingen, şüpheli ve birbirlerinin işlerini baltalar hale gelmişlerdi. Efeler arasında çekişme yalnız iki efe arasında değil, efeler ile subaylar arasında da olmuştur. Miralay Şefik ve Celal Bey'lerin uzlaştırma çabalarına rağmen Denizli ve Nazilli Heyet-i Milliyelerinin yanlış tutumları da bu anlaşmazlığı körüklüyordu. 1919 Ağustos ayının ilk haftası içinde Nazilli ileri gelenlerinin bulunduğu bir grup, Demirci Efe'nin Köşk'teki karargâhına gelerek hazırlattıkları mühürleri Efe'ye teslim ettiler. Mühürlerde, "*Aydın Mıntıkası Kumandanı Demirci Mehmet Efe*", "*Cenubi Aydın Mıntıkası Kumandanı Yörük Ali Efe*", "*Aydın Zeybek Ordusu Kumandanı Hacı Şükrü*" yazılıydı. Bu mühürler Kuva-yı Milliye liderlerinin gönüllerini almak için hazırlanmış olmasına karşın, aralarındaki kırgınlığı ortadan kaldırmadı. Üstelik ciddi derecede yetki çatışması da baş gösterdi. Efelerin geçici de olsa barıştırılması ile Kuva-yı

Milliye'nin kendi içinde yaşayabileceği çatışmanın da önü alınmış oldu.

Yunan işgalinin Umurlu'da kalmasıyla birlikte, Köşk'te yoğun bir teşkilatlanma faaliyeti yürütülmüştür. Demirci Mehmet Efe'ye askeri işlerin yürütülmesinde cephede bulunan Albay M. Şefik Bey, Nazilli Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Nuri Bey ve daha pek çok subay yardımcı olurken, Heyet-i Milliyelerin teşkili ve eşrafla olan ilişkilerde Çine Müftüsü Hacı Süleyman Efendi, Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi gibi din adamları öncülük etmiştir. Bölgedeki sivil teşkilatlanma önce 8/9 Ağustos 1919 tarihinde toplanan I.Nazilli Kongresi'nde ele alınmış, nihayet 19/23 Eylül 1919 tarihlerinde toplanan II. Nazilli Kongresi'yle bütün yönleriyle ortaya çıkmıştır. Bu teşkilatlanma içerisinde Demirci Mehmet Efe'nin kumandanlık mesaisinin büyük bölümünü, Nazilli Heyet-i Merkeziyesi'nin aldığı kararları uygulamak, uymayanları cezalandırmak ve bölgede asayiş ve huzuru temin etmek teşkil etmiştir.

Demirci Mehmet Efe'nin önderliğindeki "yerel teşkilatlanma" I. Nazilli Kongresi'nden sonra belli bir düzene konu. Cephenin ihtiyaçlarını karşılamak için ne gerekiyorsa yapıldı. 1919 yılı Ağustos ayının yirmisine doğru, Jandarma Umum Komutanı Ali Kemal Paşa, Aydın Kuvayı Milliyesini ortadan kaldırmak, bunu başaramadığı takdirde ise Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa'nın yürüttüğü milli hareket ile Aydın Kuva-yı Milliyesinin birleşmesini engellemek için Denizli'ye gitmiş, oradan da Nazilli'ye geçmişti. Demirci Mehmet Efe, Nazilli'ye giderek Ali Kemal Paşa'yı tutuklamış, 5000 tüfek ve çok sayıda mühimmat verilmemesi durumunda serbest bırakılmayacağını açıklamıştı. Denizli Mutasarrıfı Faik Bey, Tavaslı Hüseyin Ağa'nın girişimleri sonrası Ali Kemal serbest bırakılmış ve İstanbul'a dönmüştür. 1919 yılı Ağustos ayı içinde İstanbul Hükümeti tarafından faaliyetleri izlenen ve kontrol altına alınmak istenen Demirci Mehmet Efe ile affedilmesi konusunda üst düzeyde yazışmalar yapılmış, kendisine adamlar gönderilmiştir.

Demirci Mehmet Efe Yunan mezaliminin Aydın Sancağında devam etmesi karşısında suskun kalmayarak durumu Yunan Generali Nider'e de aktarmıştır. Demirci Mehmet Efe bölgede yaşanan olayları incelemek amacıyla Nazilli'ye gelen Tahkikat heyeti ile rahatsızlığından ötürü görüşme olanağı bulamamış yerine, Hacı Şükrü Beyi göndermiştir. Tahkikat Heyeti Nazilli'deki mesaisini daha ziyade Türk ve Rum muhacirlerinin durumu ve bunlara yapılan iâşe yardımı üzerinde yoğunlaştırdı. Heyetin bu şekilde bütün unsurların meseleleriyle ilgilenmesi ve onların ne gibi problemlerle karşılaştıklarını tespit etmeye çalışması, özellikle Türk makamlarınca takdirle karşılanmıştır. Demirci Mehmet Efe bölgede komutanlığı sırasında İngiliz Albay İmling, Yüzbaşı Hadkinson, İtalyan Yüzbaşısı Ferrari, İtalyan Teğmen Bozza ile de görüşmeler yapmıştır. Demirci Mehmet Efe'nin cephenin ve bölgenin sosyal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla mektep başta olmak üzere, saraçhane, matbaa, hastane, köprü vb. müesseselerin kurulması yönünde de gayret sarf ettiği bilinmektedir Efe cephede yararlılık gösteren efrada fakir ve fukaraya da para dağıtmıştır.

Umurlu- Köşk hattında Kuva-yı Milliye'nin ihtiyaçlarının karşılanmasına çalışan Demirci Mehmet Efe taleplerini çoğu kez emir ve tehdide yönelik üslubuyla askeri ve mülki yöneticilere ulaştırmıştır. Demirci Mehmet Efe'nin İstanbul hükümetinin iradesini hiçe sayan tavrı hükümet nezdinde hoş karşılanmamıştır. Resmi yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla Heyet-i Temsiliye Yunan ve İtalyan işgal bölgesinde görev yapan, İstanbul Hükümeti yanlısı mülki ve askeri yöneticilerin Kuva-yı Milliye'ye taraf olmaları yönünde baskı unsuru olarak Demirci Mehmet Efe'nin bölgedeki gücünden yararlanmıştı. Bütün bunların yanında Heyet-i Temsiliye Eskişehir'de Kuvâ-yı Milliye aleyhtarlığıyla bilinen bazı kişilerin bölgeden uzaklaştırılması görevini de Demirci Mehmet Efe'ye vermiştir. Demirci Mehmet Efe, İtalyan siyasetine yakınlık gösteren Burdur eşrafından bazılarını da uygun bir şekilde uyarmıştır. Nüfuz alanına dâhil olsun veya olmasın memleketin neresinde Kuva-yı Milliye karşıtlığı görmüşse duruma müdahil olarak bu tür teşebbüsleri bertaraf etmek isteyen Demirci Mehmet Efe'nin tutumu düzenli ordu kuruluncaya kadar Mustafa Kemal Paşa

tarafından da desteklenmiştir.

Galip Hoca, İttihat ve Terakki Fırkasının üyeleri olan ve kendisini iyi tanıyan Denizli ve Nazilli müftülerinin referansları ile Demirci Mehmet Efe'nin güvenini sağlamış, onun kısa süreliğine de olsa müşavirliğini yapmıştır. Demirci Mehmet Efe önemli meselelerde, güven duyduğu Galip Hoca'ya danışmadan artık bir şey yapmamaya başlamıştı. Eylül ayı ortalarından itibaren Nazilli'deki Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensupları, Demirci Mehmet Efe'ye, Köşk'te İttihatçıların kendisini kontrol altına aldıklarını, Galip Hoca'nın gerçek adının Mahmut Celâl Bey olduğunu ve İttihatçılığını gizlemek için adını değiştirdiğini söylemişler, ayrıca diğer İttihatçılar hakkında da olumsuz değerlendirmelerde bulunmuşlardı. Karşı propaganda etkisini göstermiş olacak ki Eylül 1919 sonlarında Nuri Bey Demirci Mehmet Efe'nin danışmanlığına getirilmiş, Galip Hoca Nazilli'den ayrılmış, Akhisar Milli Alay Komutanlığı görevine gitmek zorunda kalmıştır. Binbaşı Hacı Şükrü Bey'in de Kuvayı Milliye Komutanlığı görevine son verilmiş, 57'nci Tümen Komutanı Albay Şefik (Aker) Bey' de istifa etmiştir. Hürriyet ve İtilafçılar, Demirci Mehmet Efe'nin bölgedeki nüfuz ve kuvvetinin bir göstergesi olarak ona "Aydın ve Havalisi Kuva-yı Milliye Umum Kumandanı" unvanını vermişler ve bu unvanı taşıyan bir de mühür takdim etmişlerdir. Demirci Mehmet Efe'nin bundan sonra karargahını Köşk'ten Nazilli'ye taşıyan Hürriyet ve İtilafçılar, Demirci Mehmet Efe'nin Doğu'daki Mustafa Kemal hareketi ile irtibata geçmemesi ve Sivas Kongresine delege göndermemesi için telkinde bulunmaya devam etmişlerdir.

1919 yılı Eylül ayının sonlarına doğru toplanan II. Nazilli Kongresi'nden sonra Demirci Mehmet Efe'nin önderliğindeki teşkilatlanmaya çeki düzen verilmiştir. Demirci Mehmet Efe'nin hakimiyet bölgesindeki en geniş katımlı kongre olarak ön plana çıkan bu kongreden sonra, Demirci Mehmet Efe'nin karargahı da bu düzenlemelerden nasibini aldı. Kurulan "Hareket-i Harbiye Reisliği"nin başına getirilen Tahir Bey, cephede askeri işlerin başına getirildi. Kongre başkanlığını yürüten Nuri Bey, Demirci Mehmet Efe'nin müşavirliği görevini üzerine aldı. Bu kongre sırasında Doğu'daki Mustafa Kemal hareketi ile irtibata geçilip geçilmeyeceği meselesi tartışıldı. Kongreye katılan Muğla delegelerinden olan Mutasarrıf Hilmi Bey, kısa zamanda Demirci Mehmet Efe'nin kalbini kazanmayı bildiği gibi, Damat Ferit Hükümeti ile olan ilişkisini kesen Muğla bölgesinin hakimiyetini Demirci Mehmet Efe'ye verdi. Bundan sonra Demirci Mehmet Efe, en geniş yetki alanını ifade eden "Aydın, Menteşe ve Havalisi Kuva-yı Milliye Kumandanı" unvanını aldı. 2 Ekim 1919 tarihinde Ali Rıza Paşa Hükümetinin göreve gelmesiyle birlikte Aydın Kuva-yı Milliyesinin hem Harbiye Nezareti hem de Heyet-i Temsiliye ile irtibatı kolaylaşmıştır. Demirci Mehmet Efe'nin Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgraflar hem Demirci Mehmet Efe'nin Doğu'da başlayan hareketi tanıma hem de Aydın bölgesindeki gelişmeleri Mustafa Kemal Paşa ile paylaşma amacı taşımaktadır. 15 Ekim tarihli telgrafında ise Sivas Kongresi kararlarını tanıdığını beyan etmiştir. Demirci Mehmet Efe'nin Ekim ayının son haftası Aydın'a taarruz yapma düşüncesi ise Kuva-yı Milliye'nin gücüne olumsuz etki edeceği düşüncesiyle Harbiye Nazırı Cemal Paşa tarafından engellenmiştir. Hareket-i Harbiye Reisi Tahir Bey'in cephe raporu göndermesi ile başlayan ve Demirci Mehmet Efe'nin doğrudan Mustafa Kemal'e hitaben yazılan telgraf ile devam eden ilişkiler, Demirci Mehmet Efe'nin üç kişiden oluşan bir heyeti Sivas'a göndermesiyle daha anlamlı hale gelmiştir. Harbiye Nazırlığı makamında bulunan Cemal Paşa'nın Kuva-yı Milliyeyi destekleyen çaba ve gayretlerinin ve hükümet ile Heyet-i Temsiliye arasında varılan anlaşmanın bir gereği olarak bölgeyle daha fazla ilgilenmek ve hakimiyeti ele geçirmek isteyen Mustafa Kemal Paşa, bölgeye bu amaçla Refet Bey'i gönderdiyse de Refet Bey, Demirci Mehmet Efe'den kumandayı almakta şartları müsait görmemiştir. Demirci Mehmet Efe, Cemal Paşa'nın görevinde kaldığı süre içerisinde gerek Harbiye Nezareti ile gerekse Mustafa Kemal Paşa ile uyumlu bir ilişki içerisinde olmuş, bölge hakkında bilgi veren raporlar gönderdiği gibi her iki tarafın isteklerine göre hareket tarzı belirlemeye çalışmıştır.

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne gönderilecek olan mebus adaylarının seçimlerine müdahale eden ve bölgedeki gelişmeleri yakından takip eden Demirci Mehmet Efe, bölgeden göndermiş olduğu bir telgrafname ile de Meclis görüşmeleri sırasında ismini duyurmuştur.

Heyet-i Temsiliye'nin Batı Cephesinde Kuva-yı Milliye yön verme çabaları, Sivas Kongresinin devam ettiği sıralarda bölgeye Ali Fuat Paşa'yı atamasıyla başlamıştır. 23 Ekim 1919 tarihinde Refet Bey, Aydın Cephesi Kuva-yı Milliye komutanlığına getirilmiştir. Refet Bey doğrudan kumandayı almak yerine Demirci Mehmet Efe'yi kendisine yakınlaştırmış, böylelikle Heyet-i Temsiliye ile ilişkilerini düzenlemeye çalışmıştır. Aydın, Denizli, Burdur, Isparta, Antalya sancakları ile Ödemiş kazasını içerisine alan cepheye komutan olmuştur. Kuvvetlere "Menderesler Grubu" adı verilmiştir. Menderes Grubu adı altında Büyük ve Küçük Menderes Havzaları bölgesindeki nizami ve milli kuvvetler 6 Şubat 1920'de verilen emir doğrultusunda, Mart 1920 başlarında "İzmir Cenup Cephesi" adı altında yeniden teşkilatlandırılmıştır. Cephe komutanlığına Albay Şefik Bey getirilmiştir. Demirci Mehmet Efe, Aydın Kuvayı Milliye Kumandanı olarak kalmıştır. Milne Hattı üzerinde küçük çatışmalar dışında önemli olayların yaşanmadığı bu dönemde, bölgede bulunan Nazilli ve Denizli mıntıkası kuvvetlerinin Konya bölgesindeki isyanların bastırılmasında rol oynadıkları görülmektedir.

Milli Mücadele'nin hukuki bir statü kazandığı TBMM'nin açıldığı günlerde Ankara, çevreyi çepeçevre kuşatan ayaklanmalarla sarsıldı. Balıkesir havalisinde Anzavur ayaklanmasının bastırılması faaliyetleri devam etmekte iken, Düzce'de bir ayaklanma çıkmış ve kısa zamanda Bolu, Beypazarı, Nallıhan havalisine kadar yayılmıştı. Refet Bey ve Kazım Bey bu isyanları bastırmak üzere Aydın Kuvayı Milliyesi Umum Kumandanı Demirci Mehmet Efe'den ayrı ayrı olarak çektikleri telgraflarda yardımcı kuvvet istemişlerdir. Yardım taleplerine olumlu geri dönüş yapan Demirci Mehmet Efe, bu konuda elinden gelen gayreti göstermiş; ayaklanmaların bastırılması için mücahit desteğinde bulunmuştur. Demirci Mehmet Efe; II. Anzavur İsyanı'nı bastırmak üzere Aydın Cephesi'nden, toplam 300 atlıdan oluşan üç bölük oluşturarak Yüzbaşı Nuri Bey kumandasında isyan bölgesine göndermiştir. Gönderilen bu birlikler isyanların bastırılmasında önemli rol oynamışlardır. 2 Ekim'de başlayan ve süratle yayılarak bir kolu Eğridir ve Isparta'yı, diğer bir kolu Antalya'yı tehdit eden Delibaş isyanı Konya'dan Akdeniz'e kadar olan bütün ilçelerdeki BMM Hükümetine bağlı idarecileri tasfiye etmişti. Ankara isyanı bastırmakla Refet Bey'i görevlendirdi. Refet Bey'de Demirci Mehmet Efe'den destek istedi. Efe kuvvetleriyle Dinar- Isparta üzerinden Eğridir ve Şarki Karaağaç'a hareket etti. Öte yandan Kadınhan, Çiğil ve Yalvaç istikametine de Yarbay Osman kuvvetleri gönderildi. Bu şekilde Isparta Sancağı sınırlarındaki isyanların iki koldan kuşatılarak bastırılması planlandı. Miralay Şefik Bey ve Demirci Mehmet Efe 12 Ekim akşamı Eğridir'e geldiler. Eğridir'e gelindiği günün akşamı, yapılan kısa bir soruşturmadan sonra isyanla bağlantısı bulunanların hepsi yakalandı. Ertesi gün sabahı isyancılar idam edildiler. Demirci Efe ertesi gün müfrezesi ile Gelendost yoluyla Şarki Karaağaçta da temizlik harekâtına devam etti. Arama kolları 14 köyü basarak isyancıların elebaşlarını ve 200'den fazla asker kaçağını yakaladılar. Olaylarla ilgisi görülen birçok kişi de İstiklal Mahkemesi'ne sevk edildi. Demirci Mehmet Efe, bundan sonra Beyşehir'e hareket etti. Yol boyunca isyana katılan tüm unsurlar ortadan kaldırıldı. Beyşehir'de Albay Refet Bey kuvvetleriyle birleşen Efe, buradan ayaklanma merkezlerinden 24 Ekim'de İbradı'ya 25 Ekim'de de Akseki'ye geçti. Demirci Mehmet Efe müfrezesi, geniş bir bölgeyi taramış ve Konya bölgesini isyancılardan temizlemişti.

1920 Haziranında Yunan taarruzu genişlerken, Denizli'de üzücü ve TBMM'ni heyecanlandıran bir olay yaşandı. Yunan taarruzu ile Denizli'ye bağlı bulunan Buldan kaza merkezi ve köyleri ile Sarayköy ve Çivril kazalarının pek çok köyü işgale uğramıştır. İşgale uğrayan yerlerde yaşayan pek çok Denizlili türlü metotlarla zulme maruz kalmıştır. Müftü

Ahmet Hulusi Efendi Denizli halkında yaşanan panik ve korku'yu dağıtmak için 115 kişilik "Milli İntikam Bölüğü" adıyla bir gönüllü birliği kurmuştu. Fakat Yunanlıların Sarayköy'e geldiği duyulunca korku ve endişe tekrar artmıştır. Böyle bir dönemde Aydın, Nazilli gibi yerlerden göç etmek zorunda kalan Müslim ve gayrimüslim ahali Denizli'ye gelerek asayişin bozulmasına sebep olmuştur. Böylece şehirdeki Hıristiyan unsurların giderek artması ve olumsuz davranışları Denizlilileri rahatsız etmeye başlamıştır. Başından itibaren Kuva-yı Milliye hareketine karşı olan manda taraftarları ise azınlıkların taşkınlıklarını ve işgalin yaklaşmasını fırsat bilmişlerdir. Kuva-yı Milliyecilere ve bu harekete karşı düşüncelerini dile getirmekten çekinmedikleri bir de "Hicret Etmeyeceklerin Hukukunu Muhafaza Cemiyeti" kurmuşlardır. Böyle bir ortamda azınlıkların tehcirinin gündeme gelmesi ile Denizli Heyet-i Milliye Reisi Müftü Ahmet Hulusi Efendi, Goncalı'da bulunan Demirci Mehmet Efe'den yardım talep etmiştir. Demirci Efe'nin Sökeli Ali Efe'yi görevlendirmesi ve Sökeli Ali Efe'nin 6-7 Temmuz'da tehcirle meşgul olması, Denizli'nin en sıkıntılı günleri yaşamasına neden olmuştur. Hürriyet ve İtilafçılar bir taraftan tehcire engel olmaya çalışırken, diğer taraftan da Sökeli Müfrezesini soygun yaptığı gerekçesi ile Demirci Efe'ye şikayet etmiştir. Demirci bunun üzerine Sökeli Ali Efe'ye Goncalı'ya dönmesi emrini vermiş, ancak Sökeli ve kızanlar istasyon caddesi üzerinde ilerlerken ateşe tutulmuşlardır. Bu ateş sırasında Sökeli ve bazı kızanların ölmesi üzerine Demirci Mehmet Efe Denizli'ye gelerek pek çok insanın canına kıymıştır. İstasyonda Askerlik Şubesi Başkanı Tevfik Bey'in öldürülmesi ile başlayan bu hareket, kızanların şehre dağılmasıyla artarak devam etmiş ve suçlu olup olmamasına bakılmaksızın 68 Denizlili öldürülmüştür. Demirci Mehmet Efe zeybeklerinin intikamını almak için şehri yağmalamış, söz verdiği gibi Denizli'yi yakmaktan son anda vazgeçirilmiştir. Bu durum Mecliste büyük tepki ve üzüntü yaratmıştır. Yarbay Nazım Bey'in 29 Temmuz'da Denizli'ye gelişiyle birlikte olaylar durulmuştur.

Denizli olayının tahkiki için Ankara'dan kolordu komutanı Fahreddin Altay gönderilmiştir. Fahreddin Paşa, Denizli'de bir-iki gün kaldıktan sonra yapılan gelişigüzel bir tahkikatla işi savsaklamıştır. Büyük Millet Meclisi'nde yaşanan birçok tartışmanın ardından Mustafa Kemal Paşa'nın müdahalesiyle konu kapatılmıştır. Denizli Olayı'ndan 18 ay sonra konu İstiklal Mahkemesinde yeniden gündeme getirilecekken, Dahiliye Nezaretine havale edilerek bitirilmiştir.

TBMM'nin 23 Nisan 1920'de açılmasıyla Ankara'da oluşan hükümet merkezi otoriteyi kurmak yolunda düzenli ordunun kurulması kararı ile önemli adımlardan birini atmıştır. Başarısız Gediz Taarruzu sonrası ise Batı bölgesi Batı cephesi ve Güney cephesi şeklinde ikiye ayrıldı. 10 Kasım 1920 tarihinde Albay İsmet Bey Batı Cephesine, 11 Kasım'da ise Albay Refet Bey, Güney Cephesi Komutanlığına atandılar. Düzenli ordu kurulması yönünde atılan bu adımın ardından Kuva-yı Milliye'nin de tasfiyesine başlandı. Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği direktif gereği Dahiliye Vekili ve Güney Cephesi Komutanı Albay Refet Bey harekete geçerek önce Burdur'da Demirci Mehmet Efe tarafından teşkil edilmiş olan Milli Alayı lağvetti. Durumundan endişe duymaya başlayan Demirci Mehmet Efe, 22 Kasım'da hem Mustafa Kemal Paşa'ya hem de Refet Bey'e 12. Kolordu Komutanlığına ve Milli Müdafaa Vekaletine de alay'ın tekrar kurulması yönünde af ve özür içerikli birer telgraf gönderdi.

Demirci Mehmet Efe, Kasım sonlarında Delibaş isyanını bastırdıktan sonra, karargahını Keçiözü'nün İğdecik nahiyesine kurarak burada yaşamaya başladı. Albay Refet Bey Demirci Mehmet Efe'ye bağlı Kuva-yı Milliye birliklerinin de ordu kuruluşu içine alınması amacıyla 22-23 Kasım 1920 tarihinde, Isparta'da bulunan Albay Mehmet Şefik Bey ve Demirci Mehmet Efe'ye birer telgraf gönderdi. Gönderilen emirle Demirci Mehmet Efe sadece Güney Cephesi Komutanlığı ile haberleşebilecek, emrinde 300 mevcutlu bir Süvari Alayı bulundurabilecekti. Emri alan Efe, başlangıçta Albay Mehmet Şefik Bey'inde telkinleri ile emri uygun bulmuş, fakat bir gün sonra Burdur'da ortadan kaldırılan Heyeti Milliye üyelerinden bazılarının olumsuz sözlerinin etkisinde kalarak emri kabul etmemiştir. Bu

tarihlerde hem Ankara'yı hem de Refet Bey'i kaygılandıran Demirci Mehmet Efe'nin, Ankara'ya karşı silahlı bir mukavemete girişmesi değil, daha ziyade onun çevresindeki bazı insanların telkinleriyle Çerkes Ethem kuvvetleriyle birleşmesi ihtimali idi. Nitekim 15 Aralık 1920 gece yarısı Refet Bey'e bağlı birlikler Demirci Mehmet Efe'ye karşı harekete geçtiler. Tenkil kuvvetleri köye geldiğinde Demirci Efe, karısı ve 5-10 atlı ile birlikte kaçmıştı. Kuvvetleri diğer köylere dağılan Efe, kendisi de karşı koymadan Acıpayam'a doğru çekildi. Bu harekât 18 Aralık 1920'ye kadar sürdü ve 700'e yakın kişi düzenli orduya dahil edildi. Demirci Mehmet Efe bir süre daha dağlarda gezdi ve takip edildi. Sonunda Jandarma Yüzbaşı Nuri Bey, Demirci Mehmet Efe ile temas sağladı. Efe, Nuri Bey'i seviyor ve güveniyordu. Nuri Bey, Efe'yi hükümete güvenmesi konusunda ikna etti. Demirci Mehmet Efe'nin komutasındaki 50 kişilik bir koruma kuvvetiyle beraber, doğduğu köy olan Pirlibey'in hemen batısındaki Dualar köyünde yerleşmesine izin verildi. Refet Bey, Demirci Mehmet Efe'nin geride kalan ailesine ve mallarına sahip çıkmış daha sonra emanetleri sahibine iade etmiştir. Demirci Mehmet Efe'nin Kuva-yı Milliye içerisindeki faaliyeti İğdecik baskınıyla son bulmuş oldu. Efe'nin emrindeki kuvvetlerin neredeyse hepsi düzenli orduya alınmıştır. Teslim olan Demirci Mehmet Efe, Milli Mücadele'deki hizmetleri göz önünde bulundurularak hükümet tarafından affedilmiş, kendisine ödenek tahsis edilerek köyünde oturmasına izin verilmiştir. Demirci Mehmet Efe her ne kadar hükümetçe takip edilmiş olsa da bir hain olarak algılanmamıştır. Nitekim M. Kemal Paşa, 30 Aralık tarihinde meclis gizli oturumunda yaptığı konuşmada Demirci Mehmet Efe'nin cehaletinden dolayı hatalarının olduğunu lakin genel itibariyle itaatkâr davrandığını, orduya ve hükümete karşı silahlı bir hamleye girişmediğini, böylelikle teslim olduğunu anlatarak Demirci'yi mazur görmüştür.

Demirci Mehmet Efe, 5 Eylül 1922 tarihinde Nazilli'yi düşman işgalinden kurtaran milli kuvvetler içerisinde yer almıştır. TBMM, 24 Ocak 1924 tarihinde kabul edilen 400 numaralı kanuna istinaden Demirci Mehmet Efe'nin de içinde bulunduğu yüz doksan sekiz kişiyi istiklal madalyasıyla taltif etmiştir. Bazı kaynaklara göre Demirci Mehmet Efe'ye devlet ölümüne kadar maaş vermiştir.

Demirci Mehmet Efe, "kanun kaçağı" olarak ayrıldığı toplum hayatına milli bir kahraman olarak geri dönmüştür. O, vatanın kurtarılmasına dönük vermiş olduğu üstün hizmetlerden dolayı devlet nezdinde her ne kadar istiklal madalyasıyla taltif edilmiş ve memleketine dönmüş olsa da bundan sonraki yaşamında bütün bu zor ve çetin geçen yılların bazı hesapları tekrar önüne çıkarılmış ve bu olaylar Demirci Mehmet Efe'nin rahatını kaçırmıştır.

Öyle ki iş 12 Mart 1925 tarihinde İzmir'de Park Kiraathanesi'nin önünde Demirci Mehmet Efe'ye suikast teşebbüsünde bulunulmasına kadar varmıştır. Olayın ardından yapılan soruşturmada Demirci Mehmet Efe'yi vuran kişinin Nazillili Hasan Ali tarafından teşvik edildiği anlaşılmıştır. Demirci Mehmet Efe'ye yapılan bu ilk suikast teşebbüsü de değildir.

Efe kendisinin can güvenliğini tehdit eden girişimler nedeniyle İstanbul'a taşınmayı dahi düşünmüştür. Demirci Mehmet Efe bu tarihlerde can güvenliğinin sağlanması konusunda Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'dan da yardım istemiştir.

1930 yılında da Milli Mücadele esnasında el koyduğu afyonlar nedeniyle hakkında hazinece dava açılmıştı. Yapılan muhakeme neticesinde Demirci Mehmet Efe'nin bahsi edilen afyonu aldığı anlaşılmış ise de bu afyonların düşmana karşı memleket savunmasında kullanıldığı, resmi belgelere dayandırılarak alındığının ortaya çıkmasından dolayı Demirci Mehmet Efe aleyhine açılan davanın reddine karar verilmiştir. Efe, yaşadığı bu olaylar ve aldığı tehditler nedeniyle Nazilli'de barınamaz hale gelmiş bir süreliğine de olsa İstanbul'da ikamet etmek zorunda kalmıştır.

Demirci Mehmet Efe, vefat edeceği tarihe kadar siyasete katılması yönündeki teklifleri geri çevirmiş ve ömrünün sonuna kadar siyasetten uzak durarak sıradan bir vatandaş gibi yaşamayı tercih etmiştir. Çok partili hayata geçiş

sonrası Demokrat Parti yöneticileri Demirci Mehmet Efe'yi partilerine davet etmişler, Efe kimi zaman tehdit derecesine varan bu istekleri sonuçları ne olursa olsun reddetmişti. Esasen, ne karakter bakımından ne de sosyo-kültürel bakımdan Demirci Mehmet Efe bir siyaset adamı değildir ve hiçbir zaman siyasi ihtirasları olmamıştır.

Demirci Mehmet Efe, 5 Şubat 1961 tarihinde Nazilli'deki evinde kalp krizinden vefat etmiştir. "Milis Albayı Demirci Mehmet Efe"nin Türk bayrağına sarılı cenazesi evinden alınarak Büyük Camii'ye getirilmiş, burada kılınan cenaze namazını müteakip Nazilli Garnizon Kumandanlığı'nca hazırlanan resmi bir törenle ebedi istirahatgahına defnedilmiştir. Demirci Efe'nin cenazesine başta Aydın Valisi olmak üzere, Garnizon Kumandanı, Aydın Cumhuriyet Savcısı, Jandarma Alay Kumandanı, Nazilli Kaymakamı, adli ve mülki erkân ile binlerce Nazillili katılmıştır. Mezarı Nazilli Eğriboyun'da bulunan Demirci Mehmet Efe'nin zeybek kostümü ve silahları İstanbul Harbiye Müzesinde sergilenmektedir. Adına yakılmış bir türkü, yazılmış hikaye ve romanların yanı sıra, üniversitelerde yapılmış iki yüksek lisans tezi ile Milli Mücadele dönemi faaliyetlerini ve hayatını konu alan kitap, makaleler ile bilimsel toplantılarda sunulmuş bildiriler bulunmaktadır.

Günver GÜNEŞ

KAYNAKÇA

AKCAN, Erol, "Millî Mücadele'de Demirci Mehmet Efe, 1919-1920", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Ankara 2014.

AKER, M. Şefik, "İstiklâl Harbinde 57. Tümen ve Aydın Millî Cidali", **Askerî Mecmua**, C III, İstanbul 1937.

AKKOYUN, Turan, **Millî Mücadele'de Aydın Kuva-yı Milliyesi**, Kümbet Yayınları, Afyonkarahisar 2014.

AYDINEL, Sıtkı, **Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekâtı**, III. Baskı, KB, Ankara 2002.

BAYAR, Celal, **Ben de Yazdım**, Cilt VII, Baha Matbaası, İstanbul 1967.

CURA, Bilal, **Demirci Mehmet Efe**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2004.

DANIŞ, Naci Sadullah, "Oğlu, Demirci Efe'yi Anlatıyor", **Demokrat İzmir**, (30 Ekim 1970-Şubat 1971).

DAYI, Esin, **Nazilli Kongreleri**, AÜ, Erzurum 1998.

GÖKBEL, Asaf, **Millî Mücadelede Aydın**, Aydın 1964.

GÜNEŞ, Günver, "Millî Mücadele'de Efe ve Zeybekler; Demirci Mehmet Efe", **Geçmişten Günümüze Denizli; Yerel Tarih ve Kültür Dergisi**, S 61, Denizli 2020.

GÜNEŞ, Günver, "Yunan İşgalinin Nazilli ve Çevresinde Yarattığı Tahribat", **Millî Mücadele'de Nazilli Cephesi ve Önderleri**, Üç-Er Ofset, İstanbul 2007.

Hafız İbrahim Demiralay'ın Hatıratı ve Isparta'da Millî Mücadele ile İlgili Belgeler, Haz. Bayram Kodaman, Hasan Babacan, Yeni Matbaa, Isparta 1998.

KÖSTÜKLÜ, Nuri, **Millî Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999.

MÜFTÜLER, Lütfü, **Millî Mücadele’de Denizli Heyet-i Milliyesi**, Türk Dili Basımevi, Balıkesir 1947.

ÖZDEMİR, Ali Ulvi, **Anılarda Batı Anadolu Kuva-yı Milliyesi**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2017.

SELEK, Sabahattin, **Ulusal Kurtuluş Savaşı ve Milli Mücadele**, Cilt II, Milliyet Yayınları, İstanbul 2011.

SINDIRGILI, Süreyya, **Denizli Vakası ve Demirci Mehmet Efe**, Sel Yayınları, İstanbul 1955.

SÖKMENSÜER, Cevat, **Millî Mücadelede Aydın-Nazilli Cephesi Hatıralarım**, Karınca Matbaacılık ve Tic. Koll. Şti, İzmir b.t.y.

TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim, **Ege’deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı’na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989.

28/11/2023 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/demirci-mehmet-efe-1883-1961/?pdf=3699> adresinden erişilmiştir